

МИХАЙЛЕНКО В. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФАКТ ЯК ОСНОВА ЖУРНАЛІСТСЬКОГО ТВОРУ

У статті розглядається факт як основа публіцистичного твору, з'ясовано особливості фактів у творах інформаційного, аналітичного, художньо-публіцистичного жанру та їх роль у побудові успішного комунікативного акту.

Ключові слова: факт, текст, публіцистика, жанр, реципієнт, автор, комунікація.

В статье рассматривается факт как основа публицистического произведения, уточнены особенности фактов в произведениях информационного, аналитического, художественно-публицистического жанра и их роль в построении успешного коммуникативного акта.

Ключевые слова: факт, текст, публицистика, жанр, реципиент, автор, коммуникация.

In the article is examined a fact as basis of publicist work, the features of facts in works of informative, analytical, publicist genre and their role are specified in the construction of successful communicative act.

Key words: fact, text, publicist, genre, recipient, author, communication.

Метою статті є розгляд факту як базової одиниці публіцистичного тексту.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що оволодіння глибокими знаннями про факт є необхідною умовою підготовки кваліфікованих фахівців у галузі журналістики.

Об'єктом роботи є публіцистичні тексти.

Предметом статті є факт у публіцистичних текстах.

Новизна дослідження полягає в тому, що теоретичні знання про факт розглянуто через призму практичних умінь і навичок у побудові публіцистичних текстів різних жанрів.

В основі будь-якого журналістського твору лежать факти – елементи з яких вибудовується вся його структура, тому важливими моментами роботи журналіста є і збір фактичного матеріалу, і методи його опрацювання та викладу. Факти в журналістиці – це основа для висновків, оцінок, аналізу і узагальнень в матеріалах будь-якого жанру [1]. Щоб успішно оперувати фактами, вміло подавати їх в тексті, вибудовувати з них певну систему доказів, використовувати їх як наочну ілюстрацію думок тощо, слід спершу розібратися в складній природі факту і в проблемі співвідношення факту й події. Аналізуючи цю проблему, варто згадати теорію відображення і зрозуміти, що відображення не є оригіналом. Об'єктом

журналістського відображення може бути увесь світ у всіх його проявах: навколишня дійсність, соціальні явища, процеси, людина. Включаючись в процес пізнання об'єктивної дійсності, журналіст фокусує увагу на важливих для суспільства подіях, але вибір об'єкту пізнання, його сприйняття, форми відображення, оцінка й інтерпретації життєвих ситуацій містять певну частину авторської суб'єктивності. Тому, кажучи про співвідношення об'єктивного й суб'єктивного у факті, багато авторів сходяться на тій думці, що “зміст факту є віддзеркаленням об'єктивної події, а форма, в якій здійснюється це віддзеркалення, суб'єктивна” [2:118].

Якщо основною вимогою до журналіста є об'єктивне висвітлення подій і чітке дотримання фактів, то як тоді бути з авторськими коментарями, міркуваннями, думками, чи можна в журналістському матеріалі досягти об'єктивного освітлення події, враховуючи складну природу факту? Звичайно, в хронікальній інформації потрібно і слід обходитися без оцінок, але в аналітичних і художньо-публіцистичних творах факти виступають ілюстративним матеріалом або опорними аргументами, що підтверджують певну тезу. При цьому журналіст не лише детально аналізує факти, але й дає їм власне трактування й оцінку.

Для журналіста об'єктивність це не наукова точність, а лише висвітлення новин, яке виключає емоції і відділяє факти від думок, точно й неупереджено висвітлює факти й події. Останнім часом, проте, теорія об'єктивності стала допускати аналітичне висвітлення подій, яке далеко виходить за рамки неупередженого опису. Але журналіст, який прагне об'єктивно висвітлювати події повинен пам'ятати, що не можна замінювати факти власною думкою, оцінкою, трактуванням, інтерпретацією.

Враховуючи все сказане вище, можна зробити висновок, що факт в журналістиці – це достовірне віддзеркалення соціально значущого фрагмента навколишньої дійсності. Саме за допомогою фактів журналісти створюють модель багатообразної дійсності. Для повного і адекватного віддзеркалення подій, явищ і процесів в інформаційних, аналітичних і художньо-публіцистичних матеріалах використовуються соціальні, історичні, літературні, юридичні, культурологічні та інші факти, які є формою людських знань.

Ставлення до фактів як до одиниць знання і викликає до них довіру в аудиторії.

Але все ж таки виникає запитання, наскільки можна довіряти тим або іншим фактичним даним, якщо в них є певна частина авторських оцінок. У своїх дослідженнях з журналістики Майкл Новак прийшов до висновку, що фактів не існує, існують люди, які спостерігають за ними. А люди, що спостерігають за фактами і намагаються при цьому бути нейтральними, стають ще суб'єктивнішими [3:182]. Щоб бути впевненим в репрезентативності фактів, журналістам необхідно знати, з яких джерел факти отримано, яка мета була у респондента, що повідомив ті або інші факти, чітко відрізнити факти науки від буденних фактів.

Наукові факти завжди ґрунтуються на тривалих емпіричних спостереженнях, експериментах, досліджах. Вони завжди є підсумком, узагальненням знань. При цьому чим вищі вимоги до точності й об'єктивності, тим більша необхідна кількість емпіричних спостережень і ширше застосування статистичних методів їх опрацювання. У аналітичних і публіцистичних творах журналісти охоче звертаються до фактів науки. Особливо часто використовуються матеріали соціологічних досліджень, експертні висновки, статистичні виклади, результати експериментів тощо. Такі факти застосовуються як ілюстративний матеріал або як основні чи додаткові аргументи, надаючи авторським міркуванням особливої переконливості.

Використання статистичних свідчень належить до традиційних методів подачі фактів. Мовою цифр можна змалювати те або інше явище, розкрити суть проблеми, показати динаміку розвитку події, зробити на їх основі висновки. Часто наукові факти стають предметом публікації. Використання наукових фактів в журналістських матеріалах може бути різним – від простої констатації до розгорнутих тверджень. Точність і достовірність – основні ознаки всіх наукових фактів, тому журналісти охоче до них звертаються.

Разом з науковими фактами журналісти охоче використовують в своїх матеріалах так звані буденні факти, які є результатом безпосереднього сприйняття побутової дійсності. Такі факти використовують тоді, коли необхідно розповісти про безпосередній

досвід людей, про їх емоції, реакції на ті або інші події тощо. Цінність буденних фактів полягає саме в тому, що за ними можна побачити реалії соціального життя людей. В основі буденних фактів лежать не лише події, але й реальні вчинки людей, які можуть стати предметом журналістського відображення. Головна особливість буденних фактів полягає в їх життєвості. На відміну від наукових фактів, буденні – синкретичні, вони не можуть розкрити суть конкретного явища. Журналісти звертаються до таких фактів тоді, коли необхідно відтворити звичне для читачів тло якоїсь події, виявити мотиви поведінки людей, виділити якісь аспекти події.

Функції фактів у журналістському творі різноманітні. Вони можуть бути основою інформаційного повідомлення, можуть виступати аргументами й науково обґрунтованими доказами.

Розгортання факту в жанрову структуру твору завжди зумовлено завданнями, які стоять перед журналістом. Це може бути необхідність повідомити про факт, ознайомити з деталями події, що відбулася, розкрити причини виникнення певної проблеми, створити документальний образ сучасника і т. д. Залежно від мети повідомлення журналіст використовує різні способи подачі, розкриття, зображення і тлумачення фактів. Крім того, позиціонування фактів у різних жанрах журналістики (інформаційних, аналітичних і художньо-публіцистичних) має свої особливості.

Основне призначення інформаційних жанрів (заметка, репортаж, інтерв'ю) – повідомлення нових і цікавих фактів зі всіх сфер суспільного життя. У хронікальній заметці новина може бути відображена в якому-небудь факті або цифровому матеріалі. Інформаційною причиною можуть бути будь-які суспільно-важливі події. Про актуальний факт журналіст може повідомити як до початку події, наприклад, використовуючи такі кліше, як “тоді-то, на таку-то годину заплановано таку-то подію ...”, так і після його завершення, наприклад “тоді-то відбулася там-то така-то подія ...”. У таких заметках, як правило, використовуються один або два опорні факти, які даються без коментарів і подробиць. Інколи журналіст може прокоментувати те, що криється за фактами, тим самим виявивши суть описуваного явища.

У заметці використовуються різноманітніші способи подачі фактів. Наприклад, М. Шостак виділяє два варіанти інформування:

“жорстке” і “м’яке”. У першому випадку журналіст оперативно інформує читачів про подію, яка мала місце. “Жорстка” новина, на думку дослідника, є коротким, точнішим стислий варіантом, в якому викладається лише суть події. У “м’яких” новинах оперативність послаблена, зате введено момент інтриги, активніше використовується деталь [4:59]. Говорячи про значущість події, потрібно завжди пам’ятати про ступінь автентичності фактів. Такими вважатимуться лише ті з них, які максимально наближені до події за часом і простором. Таким чином, в основі хронікальної інформації лежать один або два опорні факти. Залежно від ступеня їх автентичності вибирається “жорстке” або “м’яке” інформування. У замітках, як правило, використовуються суспільно важливі факти. Під час підготовки матеріалу журналістові важливо зробити їх правильний відбір.

Специфічним є позиціонування фактів у репортажі. Темою репортажу є не якась закінчена подія, а певний процес або дія. Тому журналістові важливо не лише описати ті або інші факти, а показати динаміку розвитку події, висловити своє ставлення. Наочність репортажу досягається завдяки використанню різних деталей, штрихів і подробиць, а також через елементи авторського співпереживання подій, що розгортаються перед його очима. В репортаж також можуть бути включені факти, що були зафіксовані журналістом раніше. Вони допомагають журналістові реконструювати важливі минулі події і, відштовхуючись від них, виявити нові. Авторіві в репортажі відводиться велика роль – він повністю керує розгортанням подій, від нього залежить черговість подачі фактів, побудова сюжетно-композиційної структури репортажу. Присутність автора в матеріалі може бути виражено по-різному: через внутрішні монологи, роздуми, ремарки, відступи, репліки, характеристики і таке інше – все це дозволяє досягти “ефекту присутності”. Таким чином, в репортажі, на відміну від замітки, журналіст не просто констатує факти, а, відштовхнувшись від них, показує динаміку розвитку події, відкрито висловлює авторське ставлення до всього, що відбувається перед його очима.

Інакше будується робота над інтерв’ю. Журналісти звертаються до цього жанру тоді, коли їм потрібно із посиленням на авторитетне джерело висвітлити ті або інші події, коли потрібні експертні оцінки з

приводу певних фактів, коли необхідно від самої людини дізнатися які-небудь подробиці особистого чи громадського життя. Факти, що наводяться в інтерв'ю, завжди підпорядковані загальному задуму і темі розмови. Тому, прагнучи відтворити логіку бесіди, журналісти використовують в публікації лише найбільш значимі вислови співрозмовника. Слід враховувати й відмінність усної та письмової мови. В усній розмові респондент може вільно або мимоволі відволікатися на інші теми, ухилятися від поставлених запитань, говорити не по суті запитання, порушувати логіку міркування різноманітними відступами тощо. У друкованому тексті подібні речі недопустимі. Тому журналіст комбінує різні відрізки бесіди, виходячи з основного задуму. Так монтуються блоки інтерв'ю, що складаються з запитань і відповідей. Факти в інтерв'ю використовуються з врахуванням різновидів цього жанру. Наприклад, в інтерв'ю-повідомленні співрозмовник інформує читачів про найважливіші події. В інтерв'ю-діалозі факти є лише приводом для розгортання бесіди. В цьому випадку активним є не лише респондент, але й журналіст. У портретному інтерв'ю можуть бути використані не лише факти з бесіди з героєм твору, але й факти з інших джерел (відомості про людину можуть бути отримані від її друзів, родичів, колег і так далі). У всіх різновидах інтерв'ю факти можуть розташовуватися за їх важливістю.

За формою викладу факти поділяються на оповідання, описи й міркування. Оповідання – це виклад ходу подій в часі, або послідовності відображення частин складної події. Різновидами цієї послідовності є: пряма і зворотна хронологія, пряма хронологія з відступами. Інколи інтерв'ю концентрується довкола якоїсь центральної події. Опис – це послідовне відображення частин складного об'єкта або явища. Зв'язок між компонентами опису може здійснюватися на ґрунті просторових, функціональних або інших зв'язків. Міркування – це вид змістового зв'язку, що заснований на причинно-наслідкових зв'язках: воно може розгортатися від передумов до виводу; від тези до аргументів і від них до висновку; від фіксації зміни до аналізу її причин; від елементів до їх зв'язків; від встановлення закону до розкриття його модифікацій; від індукції до дедукції і так далі [5:121]. Як бачимо, форми викладу фактів в інтерв'ю багато в чому залежать від характеру смислових зв'язків, що

склалися між ними. Завдання журналіста полягає в тому, щоб під час підготовки матеріалу виключити з нього всі елементи, які не пов'язані з головною темою.

Отже, в інформаційних жанрах факти можуть бути проаналізовані. Щоправда, в інтерв'ю аналітиком виступає респондент, а не журналіст.

Зовсім інші принципи опрацювання й подачі фактичних матеріалів у аналітичних жанрах журналістики, до яких належать кореспонденція, стаття, огляд, коментар, звіт, рецензія та інші.

Логічний аналіз дозволяє виділити наступні способи пояснення фактів: 1) з'ясування частин факту і зв'язків між ними; 2) з'ясування необхідних умов і обставин існування фактів; 3) встановлення причини факту; 4) виявлення впливу факт на навколишнє середовище. Така попередня робота над фактичним матеріалом дозволить журналістові краще зрозуміти суть справи, а головне – приведе до утворення певної системи думок і понять. Набір свідчень повинен перетворитися на чітку й струнку систему зі зрозумілими відношеннями й зв'язками. І хоча у кожного автора можуть бути свої методи написання твору, структура руху думки підпорядковується загальним творчим закономірностям [6:69–70].

Розташування фактів усередині матеріалу може бути різним: за часовим принципом; за принципом протиставлення; за проблемним групуванням фактів [7:9].

За часовим принципом найчастіше будуються твори, де авторові необхідно подати факти в хронологічному порядку. Тут може використовуватися як пряма, так і зворотна хронологія. У першому випадку автор чітко дотримується логіки розвитку події, а в другому – з'ясовує взаємозв'язки, що склалися між фактами в різні проміжки часу.

За принципом протиставлення пишуться багато критичних статей і замітки. За допомогою зіставлення фактів виявляється суть проблеми, що вивчається. Подібний аналіз здійснюється таким чином: автор вибирає зі всього масиву фактів найбільш суперечливі, аби з їх допомогою розкрити проблему; при порівнянні тих або інших свідчень, думок, поглядів, позицій і так далі журналіст робить певні оцінки й висновки; при зіставленні виявляються часткові або загальні закономірності.

До проблемного групування фактів удаються у випадках, коли необхідно визначити різні елементи явища, що вивчається, їх взаємозв'язки й відношення, пояснити з різних поглядів суперечливі ситуації, виділити рушійні сили розвитку проблеми, висунути певні прогнози з приводу стану справ в тій або іншій сфері і так далі. Факти даються не лише як вихідний матеріал для аналізу, але й для демонстрації суті проблеми.

Для художньо-публіцистичних творів (а до цієї групи публіцистики належать огляд, нарис, фейлетон, памфлет) властиві образність, типізація, насиченість літературно-художніми образотворчими засобами, сплав поняття і образу. В основі художньо-публіцистичних жанрів лежать документальні факти, але вирішальною і визначальною стає думка автора. До способів подачі фактичного матеріалу можна віднести типізацію, інтерпретацію і образне трактування.

Типізація використовується в художньо-публіцистичних жанрах з метою виявлення типових рис, характеристик і властивостей об'єкту, що вивчається. Типізація в нарисі в тому і полягає, що розповідь, як правило, починається з подачі окремого (часто типового) факту, відштовхнувшись від якого журналіст розглядає більш широку проблему. Типізація в нарисі – це перш за все відбір найбільш істотного, що є в житті і в дійсності [8:27]. Газетний нарис від художнього твору відрізняється тим, що в ньому, не зважаючи на певне типове узагальнення, використовуються лише суто фактичні свідчення, які мають точну адресу. В газетному нарисі: факти не зазнають змін, вигадки й фантазування не допускаються, час, місце події, імена і прізвища героїв вказуються точно. Автор може лише відібрати з життєвого матеріалу потрібні йому ситуації, конфлікти, факти, щоб потім дослідити їх художньо-публіцистичними засобами.

Авторська інтерпретація полягає в тому, що автор, нічого не домислюючи під час опису життя свого героя може осмислювати факти, поділитися особистими враженнями, висловити своє емоційне ставлення до героя, спрогнозувати розвиток ситуації і так далі. Осмислюючи факти публіцист піддає їх художній трансформації. Саме завдяки авторському баченню читач може проникнути в суть події, отримати детальні характеристики того або іншого явища, на які в буденному житті, можливо, ніколи не звернув би уваги.

Документальність описуваного об'єкту може бути підтверджена авторськими свідченнями: “я бачив”, “я дізнався”, “я був очевидцем”, “я був учасником” і тому подібне – цим автор засвідчує правдивість опису і готує ґрунт для успішного сприймання його читачем.

В образному трактуванні фактів велику роль відіграє авторська уява. Якщо в аналітичних творах основне завдання полягає в аналізі життєвих явищ, то в художньо-публіцистичних жанрах основна увага приділяється створенню документального образу, і тут журналіст може зіткнутися з певними суперечностями: з одного боку, слід як можна точніше відтворити факти дійсності, а з іншого – створити новий образ за рахунок перетворення окремих характеристик об'єкту. В публіцистиці вироблено цілу систему художньо-виражальних засобів, за допомогою яких можна створити нові образи, яскравіше висвітлити той або інший факт чи явище дійсності: аглютинація, гіперболізація, схематизація, аналогія, порівняння тощо.

Якщо журналіст не буде використовувати в журналістському творі лише репрезентативні і ретельно перевірені відомості, то домогтися об'єктивності у висвітленні подій буде дуже важко, якщо взагалі можливо. Способи подачі фактів в різних жанрах журналістики надзвичайно різноманітні, а майстерність журналіста в тому і полягає, щоб не лише вміло оперувати фактами, але й правильно їх оцінювати, інтерпретувати, аналізувати, знаходити між ними істотні причинно-наслідкові зв'язки.

Отже, дослідження фактуальної структури є важливим в руслі сучасної журналістикознавчої науки та актуальним аспектом підготовки журналістських текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лозовский Б. Н. Журналистика: краткий словарь / Б. Н. Лозовский. – Екатеринбург : Изд-во Уральск. ун-та, 2004. – 116 с.
2. Горохов В. М. Закономерности публицистического творчества / В. М. Горохов. – М. : Прогресс, 1975. – 180 с.
3. Дэннис Э. Беседы о масс-медиа / Э. Дэннис, Дж. Мэррил ; [пер. с англ.]. – М. : Вагриус, 1997. – 384 с.
4. Шостак М. Журналистика новостей / М. Шостак // Журналист. – 1997. – № 9. – С. 59–62.
5. Белановский С. А. Методика и техника фокусированного интервью : [учеб.-метод. пособие] / С. А. Белановский. – М. : Наука, 1993. – 350 с.
6. Учёнова В. В. Творческие горизонты журналистики / Л. А. Учёнова. – М. : Знание, 1976. – 284 с.
7. Поелуева Л. А. Факт в публицистике : автореф. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.08 “Журналистика” / Л. А. Поелуева. – М., 1988. – 19 с.
8. Пельт В. Д. Дифференциация жанров газетной публицистики / В. Д. Пельт. – М., 1984. – 48 с.